

Mer fleksibel yrkesutdanning

Med Covid-19 og Fullføringsreformen som kontekst

Bjørn Magne Aakre. Professor emeritus PhD

Universitetet i Sørøst-Norge (USN)

Hensikten med denne artikkelen er å drøfte yrkesopplæring og yrkesutdanning i lys av Corona-pandemien og den foreslåtte fullføringsreformen. Covid-19 har ført til både arbeidsledighet og mangel på arbeidskraft, og lærlinger får ikke fullført læretida si fordi lærebedriften må stenge. Importsmitte er også et problem som forsterkes av at vi har gjort oss avhengig av arbeidsinnvandring til helt nødvendige samfunnsoppgaver. Samtidig har det de siste årene blitt meldt om stor søkning til yrkesfag. Hvordan henger det sammen og hva er problemet?

I skoleåret 2020-21 var det 246.838 elever, lærlinger og lærekandidater i videregående opplæring. Av disse var det 45.300 lærlinger og lærekandidater, noe som utgjør 19,7%. Den lave andelen skyldes ikke få søkere til yrkesfag, men få muligheter til å fullføre. Problemet har vært kjent lenge og skyldes en rigid kobling mellom opplæring i skole og fagopplæring i arbeidslivet. Den har aldri fungert slik intensjonen var da den ble innført. Mange bedrifter mangler også gode systemer for å lære opp nytilsatte ut fra den kompetansen de faktisk har. I stedet velger de snarveier og importerer arbeidskraft.

Retten til tilpasset opplæring fungerer heller ikke godt for de som velger yrkesfag. I stedet for å tvinges inn i et stramt løp bør elevene i større grad kunne velge fag underveis, for eksempel en overvekt av praktiske fag fra første skoleår. En slik ordning er enklere å få til i skole.

Videre pekes det på at høyere utdanning har blitt lengre, mer teoretisk og mindre tilpasset yrkeslivet. De gode erfaringene fra Y-veien bør utvides til flere fag, og høyere yrkesutdanning bør bli tilgjengelig for alle uavhengig av fagbakgrunn.

Fullføringsreformen vil bidra til mer fleksibel yrkesutdanning og bør følges opp med mer yrkesretting også i høyere utdanning. Utdanningen bli å sikre relevant praksis.

Nøkkelord: yrkesutdanning, yrkeskompetanse, fagbrev, fullføringsreform

1. Innledning

Mer kunnskap ut av befolkningens talent var parolen for de norske skolereformene på 1990-tallet (NOU 1988:28). Alle fikk lovfestet rett til tre års videregående opplæring og det ble gjennomført reformer i høyere utdanning. Alle skulle fullføre, enten med fagbrev eller studiekompetanse (Lov, 1998). For den siste gruppen er målet langt på vei oppnådd. Men for de som velger yrkesfag står et over hundre år gammelt problem uløst: for få læreplasser og få andre muligheter til å fullføre en yrkesutdanning slik formålet med yrkesskolen en gang var (Lov, 1940). Koronapandemien har forsterket problemet ved at læreplasser opphører når bedrifter stenges. Det gir en god anledning til å reflektere over yrkesutdanninga i Norge. Kan fullføringsreformen nå bidra til mer yrkeskompetanse ut av unges talent (KD, 2021)?

Siden 1994 har hovedmodellen for yrkesfaglig utdanning i Norge vært basert på et dobbelt system: to år med teoretisk og praktisk opplæring i skolene, etterfulgt av to års læretid i en bedrift (Lov, 1998, kapittel 3 og kapittel 4). I de to årene med opplæring i en bedrift får lærlingen en regulert lønn der ett år regnes som verdiskapende arbeid. Intensjonen med ordningen var god. Imidlertid har ordningen også blitt både diskutert og kritisert. Forskning og flere studier har pekt på få tilgjengelige lærlingplasser, lav gjennomføringsgrad og stort frafall fra yrkesfag (Markussen, 2019; Aakre, 2019; Hernes 2010). Videre har det de siste årene vært et økende fokus på høyere yrkesfaglig utdanning og mer relevant praksis i høyere utdanning (NOU 2014: 14; Government.no, 2018, s. 61).

2. Metode

Dette er en kvalitativ undersøkelse basert på strukturerte søk og analyse av relevant forskningslitteratur og skriftlige etter de skolereformene på 1990-tallet (Bryman, 2012 og Charmaz, 2014, s.45).

Analyse av forskningslitteratur gir oss muligheten til å identifisere tidligere forskning og de funn den har gjort innenfor et felt. Ved å sammenligne og sammenstille forskning med ulike perspektiver, kan en utvikle egnede temaer og relevante kategorier for sin egen forskning.

Den stimulerer til å reise nye spørsmål som en kan forfølge for å få en dypere forståelse av et fenomen. Utfra slike analyser kan en også formulere synteser og nye teorier (Strauss & Corbin, 1990, s. 50).

Utvalg av kilder ble lagt opp i tre steg: forberedelse, gjennomføring og sammenfatning av funn i form av relevant forskning (Pullin og Stuart, 2006). I tillegg til forskningslitteratur ble benyttet statistikk, offentlige dokumenter fra skolereformer, læreplaner og debattinnlegg om temaet. I steg 1 ble det formulert problemstilling og utviklet kriterier for kildesøk basert på relevante temaer og nøkkelbegreper. I steg 2 ble det gjort avgrensede søk ved hjelp av logiske funksjoner. Fra dette kildematerialet ble det valgt ut kilder og ekstrahert data for videre analyse. I steg 3 ble det gjort en kvalitetsvurdering av kildematerialet før det ble brukt som grunnlag for å skrive en tekst.

3. Faktasjekk

I det offentlige ordskiftet om yrkesopplæring og yrkesutdanning i Norge, møter vi ulike og til dels motstridende fortellinger. Videre brukes ofte begreper som yrkesfag, yrkesopplæring, fagopplæring og yrkesutdanning på måter som kan misforstås. I de senere år er det for eksempel meldt om stor fremgang for yrkesfag i videregående opplæring, at det skapes flere læreplasser og at høyere yrkesutdanning nå skal prioriteres. Det skjer helst i forkant av søkning til utdanning hvert år, eller i forbindelse med valg siden opplæring er en viktig politisk sak (NTB, 2020). Men det er uklart hva de ulike aktørene regner som yrkesfag. I det ene øyeblikket omtaler de yrkesutdanning i generelle termer for deretter å tale om fagopplæring og fagbrev som om det er samme sak. Men det blir jo feil.

Opplæringsloven opererer med tre kompetansebegreper: studiekompetanse, yrkeskompetanse eller grunnkompetanse (Lov, 1998, § 3-3). Studiekompetanse oppnås etter gjennomført og godkjent et studieforberedende program. Begrepet yrkeskompetanse er noe mer vagt. I de fleste tilfeller er det en kombinasjon av bestått yrkesopplæring i skole og bestått fagopplæring i bedrift med fag- eller svennebrev som kompetansebevis. Men det kan også være bestått noe yrkesfag i skole, men uten fagbrev, og eventuelt oppnådd studiekompetanse gjennom et påbyggingsår eller tilsvarende. I tillegg har vi kategorien grunnkompetanse som er på et

lavere nivå enn yrkes- eller studiekompetanse. I sistnevnte kategori får kandidatene et kompetansebevis som dokumenterer hvilke deler av opplæringen som er gjennomført. I Norge er det relativt høyt antall sammenlignet med mange andre land (Aakre, 2019, s. 68).

Yrkesutdanning brukes om høyere yrkesfaglig utdanning som ligger på nivå over videregående opplæring, for eksempel fagskoleutdanning (Lov, 2018, §4). Det kan også dreie seg om annen høyere utdanning, for eksempel Y-veien for kandidater med fagbrev (Aakre og Hagen, 2011). Men denne ordningen er i liten grad videreutviklet til å omfatte andre fag enn ingeniørutdanning. Begrepet kan også brukes om mer yrkestilpasset utdanning på høyere nivå, men slike har vi få av i Norge sammenlignet med mange andre land.

Statistisk sentralbyrå oppgir at det gikk totalt 246.838 elever, læring og lærekandidater i videregående opplæring skoleåret 1920-21 (SSB, 2021). Av disse var det 48.502 lærlinger og lærekandidater. Hvis vi bruker det som utgangspunkt er det bare 19,7% innenfor fagopplæring med fagbrev eller tilsvarende. Det står i kontrast til de senere års fortellinger om hvor vellykket yrkesopplæringen nå har blitt.

Bruker vi gjennomføringsgrad dukker det opp et annet og ofte omtalt problem. Nå fullfører nesten 90% av elevene fra studieforbereende programmer, men fortsatt bare vel 60% av elevene fra de yrkesfaglige programmer. I senere år har gjennomføringsgraden på yrkesfag steget noe, men ser vi antall med godkjent fagbrev i forhold til hele årskullet av elever er det knapt 25% som har fått godkjent etter 5 år. Hovedårsaken er at mange veiledes inn i yrkesfaglige programmer uten garanti om læreplass og mulighet til å fullføre utdanningen de startet på.

Ser en de siste tjue årene under ett, er det bare en beskjeden fremgang å spore for fagopplæring. Den største veksten har vært innenfor helse- og oppvekstfag som i utgangspunktet ikke var et lærefag. Selv med økning innenfor offentlig sektor er en langt fra å oppfylle behovet også på dette området. Det i seg selv taler for at det er tid for å drøfte yrkesopplæring og yrkesutdanning ut fra andre premisser enn det som har vært gjennomgangstonen siden den siste store reformen i 1994.

Et positivt trekk er imidlertid at noen flere fag nå kan fullføres i skole. Men disse kandidatene møter motstand i arbeidslivet (ElogIT, 2018). Det gjelder blant annet ordningen *yrkesfaglig opphenting* for de som vil gå over til yrkesfag fra studieforbereende fag. Tilsvarende

reaksjoner har kommet på partiet Rødt sitt forslag om *omvendt yrkesfag*. Det rapporteres også om at bedriftene ikke vil tilsette kandidater med opplæring i skole. I mange land foregår all yrkesopplæring i skole, eller i kombinasjon med utplassering, uten at en kan påstå at den er dårligere. Vi har også eksempler på at godt over 90% går over i jobb der de får nødvendig spesialisering. På den måten får de tidlig yrkeserfaring fremfor å gå som «ufaglært» til langt opp i voksen alder (Aakre, 2017).

Verst stilt er de som blir stående utenfor både utdanning og arbeid i lang tid. Mange av dem kom skjevt ut med å velge et yrkesfag uten å få læreplass, eller annen mulighet til å fortsette en praktisk og yrkesrettet utdanning. Noen trenger også tilpasset opplæring noe det kan være vanskelig å få til utenfor skolen. De har få rettigheter og ingen sterke organisasjoner i ryggen og havner i kategorien «sosial dumping».

4. Flere veier til yrkesutdanning

Fagopplæring med læretid i bedrift har sine kvaliteter som må beholdes. Men den norske modellen der unge i en alder av femten år må velge karriere er for rigid. Den er preget av en teknisk og rasjonell tenkemåte fjernt fra unges livsverden. Når mange heller ikke får læreplass eller andre gode alternativer blir det dobbelt vanskelig. Norske bedrifter har heller ingen god tradisjon for opplæring utenfor lærlingssystemet slik vi finner i andre land (Streitlien og Aakre, 2019).

Yrkesopplæring i skole og fagopplæring med læretid i bedrift har begge sine sterke og svake sider. De bør kunne utfylle hverandre. Yrkesopplæring i skole er enklere å organisere og retten til tilpasset opplæring er lettere å oppfylle med lærere som har utdanning for det. På den annen side er det vanskelig å gjenskape autentiske arbeidssituasjoner i skolen, og tilgang på moderne hjelpemidler og utstyr er ofte et problem. Men mye kan gjøres i form av relevant praksis underveis og opplæring i bedriftene etter avsluttet skolegang.

For de som er sikre på sitt yrkesvalg ved slutten av ungdomsskolen er et yrkesfaglig program i skole med påfølgende læretid en god ordning. Men ordningen er også følsom for konjunkturer og andre hendelser. Under pandemien viste det seg også at mange lærlinger ikke fikk fullføre fordi bedriften måtte stenge eller gikk konkurs (WorldSkills, 2020). En mulig løsning er å

samordne opptak til yrkesfaglige programmer med læreplass, eventuelt med læretid i skole slik det blant annet foreligger forslag om KD (2021). Men i noen fagmiljøer er det stor motstand mot det siste.

Svakhetene kommer også til uttrykk i form av forskjeller med hensyn til kjønn, geografi og sosial bakgrunn. I Osloområdet, der byggevirksomheten er stor, er det bare 20% som velger yrkesfag mens det i Finnmark der byggevirksomheten er liten, er det 70% som velger yrkesfag. Det gjør at det innenfor byggenæringen på landsbasis er både mangel på arbeidskraft og ledighet innenfor den samme næringen. Samtidig rapporteres det om mangel på både lærere og sykepleiere i områder av landet der få tar høyere utdanning. Det taler for at en skal være varsom med å veilede unge inn i bestemte yrker der behovet kan variere mye over noen år. Hovedprinsippet bør være å hjelpe unge til å ta gode valg ut fra egne interesser. Svingninger i arbeidslivet bør heller kompenseres med gode opplæringsprogrammer i bedriftene.

Andre utfordringer er forskjeller med hensyn til kjønn, fag, geografi og sosial bakgrunn. I yrkesfagene er kjønnsforskjellene fortsatt store og fordelingen på ulike fag har vært nokså stabil over lang tid. Blant jenter fullfører 80 prosent videregående opplæring innen 5 år, mens andelen blant gutter er 68 prosent. Kjønnsforskjellene er betydelige og i jentenes favør både på yrkesfag og i studieforbereende utdanningsprogram.

På helse- og oppvekstfag er det fortsatt stor overvekt av jenter. I 2017 var det bare 29% av elevene fra helse- og oppvekstfag som hadde oppnådd fagbrev etter fem år. En vesentlig årsak er mangel på læreplasser. På den annen side var det hele 38% av elevene i denne gruppen som oppnådde studiekompetanse. Formelt er de da ikke kvalifisert til stilling som hjelpepleier eller barne- og ungdomsarbeider.

På den annen side er det en positiv effekt av dette ved at mange av dem velger denne veien til høyere utdanning der de blir sykepleier eller barnehagelærer, noe det også er stort behov for. Da er det et større problem at hele 33% ikke oppnådde full kompetanse etter fem år og at 9% av disse fortsatt var i opplæring.

Til sammenligning er bygg og anlegg fortsatt et mannsdominert yrke, selv om noe flere jenter har søkt disse fagene de siste årene. Bygg- og anlegg er kanskje også det faget som har profilert seg mest i mediene de senere år på grunn av sterk vekst i bransjen og etterspørsel

etter faglært arbeidskraft. Det er også en bransje preget av innleid arbeidskraft og en del antatt useriøse aktører som knyttes til sosial dumping. Det siste har trolig en negativ effekt på søkningen til faget. I tillegg må en ta med at det er en bransje der det også i perioder meldes om arbeidsledige eller ansatte i permisjon, noe som kompliserer bildet.

Bygg- og anleggsbransjen har i senere år gjennomført flere tiltak for å rekruttere bedre, blant annet gjennom opplegg i ungdomsskoler og lovnad om flere lære plasser. Men økningen i antall lære plasser er ikke så stor som en kan få inntrykk av. Statistikken næringen bruker er ikke ut fra faktisk behov. Heller ikke antall elever som har kommet inn på Vg1. I stedet oppgir de økning i antallet som søker lære plass. Den har fra 66% til 71%, mens det reelle behovet for lære plasser er vesentlig høyere. I realiteten betyr at bare om lag 60% faktisk har fått lære plass.

Statistikk fra SSB viser at 50% av elevene på bygg og anlegg oppnådde fagbrev etter fem år i 2017, og at hele 41% ikke hadde oppnådd full kompetanse i faget. Av disse var 11% fortsatt i opplæring. Av elevene på bygg og anlegg hadde 9% oppnådd studiekompetanse etter fem år.

Elektrofag, som heter elektro og datateknologi etter 2020, er det fagområdet med mest stabil søkning, flest lære plasser og høy gjennomføringsgrad. Det skyldes at de har en lang og sterk tradisjon for opplæring, både gjennom lærlingeordningen og i form av etterutdanning i regi av bransjen.

Av nye fag som synes å være i god vekst er Salg, service og reiseliv. Det er også lagt om til ny struktur etter fagfornyelsen 2020.

Høy yrkesdeltaking er nødvendig for å opprettholde og finansiere velferdsordningene i Norge. Sagt på en annen måte handler dette om bærekraftig utvikling. For den enkelte er arbeid viktig for å være økonomisk selvstendig, for personlig utvikling og som sosial arena. Det er bred politisk enighet om målet om høy sysselsetting.

Undersøkelser tyder på at arbeidskraft med bare grunnskole eller studieforberedende fra videregående skole har vanskeligst for å få jobb. Voksne uten fullført grunnskole eller videregående opplæring er særlig utsatte på arbeidsmarkedet. Manglende grunnleggende ferdigheter kan være et problem både med hensyn til å få jobbe eller å kvalifisere seg for et arbeid. Ut fra PISA-undersøkelsen antar en at 15–20 prosent av 15-åringene ikke har tilegnet

seg tilstrekkelige grunnleggende ferdigheter. Men en skal være varsom med å legge for stor vekt på slike antakelser.

5. Høyere yrkesutdanning og «mastersyke»?

Korte og mer praktisk rettede studier i høyere utdanning har blitt borte og erstattet av 3-årige bachelorgrader. Det har sammenheng med at Norge har kommet lengst i å gjennomføre Bologna-prosessen som ble innledet i 1999. Målet har vært å samordne og utvikle felles tiltak og politikk for høyere utdanning i Europa (EHEA, 2021).

Som en erstatning for de korte og mer praktiske kursene på et halvt og ett år i de tidligere høyskolene, bør vi få høyere yrkesutdanning med en mer praktisk innretning som er tilgjengelig for alle, uavhengig av fagbakgrunn. En styrking av fagskolene er positivt, men målgruppen er primært kandidater med fagbrev eller med lang praksis. Med studieforbereende fag bør det også være mulig å velge en yrkeshøgskole fremfor en mer teoretisk bachelorgrad. Utdanningen bør tilpasses et gradssystem som enkelt gjør det mulig å studere videre for de som ønsker det.

I noen land, blant annet i Japan, har de lenge hatt «associate degree» for tilsvarende utdanning på ett til to år. Men der er det enklere siden yrkesfag på videregående nivå har større innslag av fellesfag på nivå med generell studiekompetanse i Norge. Det gjør at overganger til høyere utdanning er enklere (Aakre 2019).

Et annet alternativ er Y-veien som har vist seg å være god ordning. Men potensialet er ikke utviklet videre til å omfatte flere fagområder (Aakre, 2011). En utvidelse av ordningen ville bidra til en mer yrkesrettet utdanning i universiteter og høyskoler.

«Mastersyke» er et annet fenomen som har dukket opp i kjølvannet av Bologna-prosessen da de noe lengre hovedfagene ble erstattet av kortere mastergrader. Men å fremstille det som et problem er en avsporing. Undersøkelser viser tydelig at de fleste får jobb og ofte blir foretrukket fremfor andre med lavere grad. I den grad det er et problem bør en heller forebygge feilvalg og sikre god rekruttering til yrker det er behov for (Waalder, 2018). Det er

for eksempel flere ufaglærte lærere i skolen enn i noe annet yrke (SSB, 2021-b). Behovet for sykepleiere er også større enn det det utdannes for.

En bør også legge til rette for bedre praksisordninger for de som ønsker å gå ut i jobb fremfor å studere videre. Men her støter en på det problemet at mange bedrifter mangler god tradisjon for opplæring. Nyansatte forventes å gå rett inn i de arbeidsoppgaver som foreligger.

Videre er det slik at noen utdanninger er utvidet med en mastergrad i den hensikt å bedre kvaliteten, for eksempel lærerutdanning. Men praksis ble ikke prioritert. Det ble valgt en 5-årig modell med integrert utdanning uten mulighet for ett år eller to i praksis før selve masteroppgaven. En todeling ville gitt utdanningen bedre forankring i praksis og gitt kandidatene erfaring som de kunne tatt med seg inn i praksisrettet forskning i masteroppgaven. Kort sagt: nok et eksempel på at yrkesretting og forankring i praksis ofte må vike for mer teori.

6. Kompetanse i et arbeidsmarked i endring

Arbeidsmarkedet endrer seg og når mange av de som nå er under utdanning er ferdig, vil det være både nye yrker og nye arbeidsoppgaver. Under spesielle omstendigheter som en pandemi eller tilsvarende krise, kan endringene være større og mer uforutsigbare. Under slike forhold må vi også lære å utvikle og bruke den arbeidskraften og kompetansen folk har fremfor å importere arbeidskraft. All utdanning må derfor rettes inn mot å forbedre unge på oppgaver vi ikke kjenner og ikke bare oppgaver som er kjent på forhånd. Unge bør også forberedes på å skape jobber selv og ikke spesialiseres for mye i fag som er etablert. Det taler for at deler av utdanningen på være mer generell, dreie seg om å løse nye problemer og i mindre grad spesialiseres på kjente oppgaver. Det kan skje ved at de som ikke får læreplass får større innslag av entreprenørskap i sin opplæring, særlig på Vg3.

Befolknings talent må antas å være noenlunde likt fordel. Det skulle derfor ikke være noen grunn til at Norge har en gjennomføringsgrad på 70 %, og for noen yrkesfag enda lavere, mens andre land har en gjennomføringsgrad på 95% og høyere. Merverdien er det vi klarer å gi gjennom fordeling av kunnskap og arbeid. Vi vet for eksempel at innvandrere med god

utdanning må vente lenger på å få jobb. Noen går så langt som skifte navn for å unngå å bli valgt bort i søknadsprosessen.

Kombinasjonen av arbeidsledighet og mangel på arbeidskraft som vi fikk med corona-pandemien har mange årsaker. Noe skyldes at Norge gjennom EØS-avtalen er med i et felles arbeidsmarked. Men der er ikke hele forklaringen siden vi også får arbeidstakere fra fjerne land som Vietnam og Thailand. Problemet er at vi ikke utnytter den kompetansen vi har i Norge ved blant annet å legge bedre til rette for sesongarbeid og arbeid i næringer med lav inntjening.

Helse- og sosialtjenester og undervisning er de yrkesområdet der etterspørselen etter faglærte er størst og der det ansettes flest ufaglærte, om lag 10% i 2018. Problemet er størst i den nordlige landsdelen og i områder utenfor de store byene. Det har gjort at vi har fått en ny debatt om forskjeller mellom sentrum og periferi. Tendensen bekreftes av at det er få ledige i disse yrkene. Framskrivning av behovet tyder også på at problemet vil vare ved i årene som kommer.

Bygg- og anleggsbransjen har hatt problemer med å skaffe nok faglært arbeidskraft i de senere årene. Men bildet er noe mer nyansert fordi et bransjen også har rapportert mange arbeidsledige i deler av landet. Det kan ha sammenheng med geografiske forskjeller i rekruttering til yrket. Mye byggevirksomhet foregår i eller rundt de store byene der andelen elever på yrkesfag er lav.

Noen tilsvarende gjelder for jordbruk, skogbruk og fiske. Næringsmidler, blant annet fiskeindustri, er en bransje i denne gruppen med mye sesongarbeid og innleid arbeidskraft. Kombinasjonen av lavt lønnsnivå og sesongarbeid er et problem som en må finne egne løsninger på. For det første må en gjøre noe med lønnsnivået. For det andre må en finne ordninger som gjør det mulig å kombinere sesongarbeid med annet arbeid. I Norge har vi et kostnadsnivå som gjør at en må ha stabil inntekt hele året.

Hotell og reiseliv slet med å rekruttere kvalifiserte arbeidstakere, men corona-pandemien har snudd opp ned på situasjonen i denne bransjen. Vi kan håpe at trenden kan snu når pandemien er over.

Avslutningsvis kan det være relevant å spørre hvilke kvalifikasjoner bedriftene etterspør og hvilke kompetanser som blir viktige i framtida? Der har vi både norske og utenlandske

undersøkelser å støtte oss til. Norske bedrifter oppgir at de legger vekt på erfaring/kompetanse, personlige egenskaper, engasjement, relevant utdanning, referanser, og sosiale egenskaper. Dette er såkalte «traits» som stammer fra psykologiske tester, men som er mindre egnet til å beskrive faktisk kompetanse til spesifikke oppgaver.

OECD kom i 2018 med noen anbefalinger til Norge om hvilken kompetanse som er viktig. De går mer på ferdigheter og ikke egenskaper, og omfatter blant annet analytisk tenkning, samarbeidsevne, tilpasningsevne, fagspesifikke ferdigheter, entreprenørskapsferdigheter, problemløsning og initiativ. I sin undersøkelse skiller de mellom anbefalinger fra utdanningsinstitusjoner og representanter for arbeidslivet. Forskjellene i oppfatning er liten, men arbeidslivets representanter legger noe større vekt på analytisk tenkning, samarbeidsevne og fagspesifikke ferdigheter. Utdanningsinstitusjonene på sin side er klart mer opptatt av kritisk tenkning.

Hvilke utdanninger er best til å gi slik kompetanse? Her er det kombinasjonen av kompetanser som avgjør. En rørlegger eller elektriker må kunne faget og utføre arbeidet fagmessig og i samsvar med forskrifter. Kritisk tenkning vil ikke kunne kompensere for manglende ferdigheter. På den annen side kan en si at faktorens rekkefølge er likegyldig: det bør være mulig å oppnå tekniske ferdigheter etter en mer generell og teoretisk utdanning, helst gjennom tilrettelagt praksis underveis. En ser også at enkelte yrkesutdanninger møter konkurranse fra arbeidskraft med høyere utdanning. Hotell, reiseliv og service er ett eksempel, noe som har sammenheng med krav til kompetanse i språk og kulturforståelse. Problemet er derfor ikke så enkelt som at vi må ha flere inn på yrkesfag. En må heller tenke livslang læring der en kombinasjon av yrkesutdanning og høyere utdanning blir mer vanlig i et livslangt perspektiv.

7. Drøfting og konklusjon

Corona-pandemien har gitt en ny dimensjon til ordskifte om yrkesopplæring og yrkesutdanning i Norge. Den har ført til både arbeidsledighet og mangel på arbeidskraft, og at lærlinger ikke får fullført læretida si fordi lærebedrifter må stenge. Importsmitte er også et problem som forsterkes av at vi har gjort oss avhengig av arbeidsinnvandring til helt

nødvendige samfunnsoppgaver. Samtidig har det de siste årene blitt meldt om stor søkning til yrkesfag. Hvilke utfordringer gir dette?

Upresis bruk av begreper og statistikk er en av årsakene en. Myndighetene vil gjerne framsnakke yrkesfag ut fra at det er mangel på faglært arbeidskraft i noen bransjer. De har også gjennomført ulike tiltak og vil med sin retorikk få fram mulige resultater av disse tiltakene. For noen år tilbake skilte en klart mellom opplæring som fører fram til henholdsvis studiekompetanse og fagbrev.

I seinere år har fortellingen handlet om å skille mellom et rent studieforbereende program og all annen opplæring som yrkesfag. I kategorien yrkesfag kommer då både idrettsfag og alle andre praktiske- og estetiske fag, og alle som har gått et yrkesfaglig program, men uten å fullføre utdanninga. Ingen av disse har tatt fagbrev. Da blir regnestykket et helt annet med bare beskjeden fremgang for yrkesfag. I skoleåret 2020-21 var det for eksempel 246.838 elever, læringer og lærekandidater i videregående opplæring. Av disse var det 45.300 læringer og lærekandidater, noe som utgjør bare 19,7%. Det står i kontrast til meldingene om at det nå er flere søkere til yrkesfag enn til studieforbereende fag.

På den annen side er det positivt at generell yrkeskompetanse fra opplæring i skole blir verdsatt i det offentlige ordskiftet. Det yrkesfaget som har hatt størst fremgang er helse- og oppvekstfag. Det var i utgangspunktet ikke et lærefag. Det ble i sin helhet gjennomført i skole i kombinasjon med utplassering og oppfølging fra skolen. Den ordningen bør tilbake i alle fag som et alternativ til fagopplæring i arbeidslivet. Først da får alle mulighet til å fullføre utdanning i det faget de har valgt. Videre må arbeidslivet tilpasse seg de som tar opplæring i skole og gi den spesialiseringen som er typisk for den enkelte bedrift.

Videre fikk en i denne undersøkelsen bekreftet at svært mange ikke fullfører videregående opplæringa i det faget de starter på. De bytter fag underveis, eller får ikke læreplass. Mange fullfører heller ikke opplæringa i de hele tatt. Det skyldes i stor grad en kobling mellom opplæring i skole og fagopplæring i arbeidslivet som ikke fungerer slik intensjonen var da den ble innført i 1994.

Retten til tilpasset opplæring fungerer heller ikke godt for de som velger yrkesfag. I stedet for å tvinges inn i et stramt løp bør elevene i større grad kunne velge fag underveis, for eksempel en overvekt av praktiske fag fra første skoleår. En slik ordning er enklere å få til i skole.

Omvendt yrkesutdanning er også en ide som har blitt lansert. Det kan dreie seg om overgang fra studieforbereidende fag til yrkesfag, men kan også tenkes som enklere overganger mellom fag og programmer slik som antydnet i avsnittet over.

Videre pekes det på at høyere utdanning også har blitt lengre, mer teoretisk og mindre tilpasset yrkeslivet.

Som en erstatning for de korte og mer praktiske kursene på et halvt og ett år i de tidligere høgskolene, bør vi få høyere yrkesutdanning med en mer praktisk innretning og som er tilgjengelig for alle uavhengig av hvilken fagbakgrunn de har. En styrking av fagskolene er positivt, men målgruppen er primært kandidater med fagbrev eller lang praksis. Med studieforbereidende fag bør det også være mulig å velge en yrkeshøgskole fremfor en mer teoretisk bachelorgrad, og utdanningen bør tilpasses et gradssystem som enkelt og gjør det mulig å studere videre for de som ønsker det.

Y-veien, som har vist seg å være vellykket ordning, bør også utvikles videre og tilpasses flere fagområder enn ingeniørfag. Det ville bidra til en mer yrkesrettet utdanning i universiteter og høgskoler.

I sum taler dette for at vi trenger en mer fleksibel og bærekraftig innrettet yrkesutdanning på flere nivåer i det norske samfunnet. Fullføringsreformen vil bidra til mer fleksibel yrkesutdanning og bør følges opp med mer yrkesretting også i høyere utdanning. Utfordringen bli å sikre autentisk og relevant praksis. De som ikke får læreplass bør få et større innslag av entreprenørskap i sin opplæring, spesielt på Vg3.

Referanser

- Aakre, B. M. (2019). Kvalitet i videregående opplæring og aktuelle utfordringer i tiden. Et internasjonalt perspektiv med Norge, Japan og Minnesota som kontekster. I Streitlien, Å. og Aakre, B.M. (2019). *Det store spranget. Utdannings- og yrkesvalg fra ungdomstrinn til videregående opplæring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Aakre, B. M. (2013). Yrkesforberedelse eller fagopplæring med fagbrev. *Linköping: Nordic Journal of Vocational Education and Training*. 3(1):1-20. DOI:10.3384/njvet.2242-458X.13v3i1a4.

- Aakre, B. M. og Hagen S. T. (2011). Fra fagbrev til ingeniør. *Tromsø: Uniped. Nr 1. Vol. /34*
- Berg, L. J. (2020). Hvor ble det av yrkesfagene i debatten om stengte skoler? *Oslo: Utdanningsnytt.no 05.04.2020. <https://www.utdanningsnytt.no/korona-laerlinger-utdanningspolitikk/hvor-ble-det-av-yrkesfagene-i-debatten-om-stengte-skoler/237938>*
- Bologna Prosessen (1999). *Bologna Process. Hentet 13.04.2021 fra: <https://www.wg.aegge.org/ewg/bologna.htm>*
- Bryman, A. (2012). *Social Reseacch Methods*. Oxford: Oxfor University Press
- Charmaz, K. (2014). *Constructing Grounded Theory*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- ElogIT (2018). Uforsvarlig snarvei til yrkesfaglig utdanning. *Hentet 20.11.2020 fra: <https://elogit.no/forbundet-mener/uttalelser/uttalelse-fra-forbundsstyret-uforsvarlig-snarvei-til-yrkesfag>*
- EHEA (2022). European Higher Education Area and Bologna Process. *Hentet 07.04.2021 fra: <https://eha.info/index.php>*
- Government.no (2018). The Jeløya platform. Loaded 17.02.2021 from: <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/political-platform/id2585544/>
- Hernes, G. (2010). *Gull av gråstein*. Oslo: Fafo-rapport 2010:03
- KD (2021). *Fullføringsreformen – med åpne dører til verden og fremtiden. Meld. St. 21 (2020–2021)*. Oslo: Kunnskapsdepartementet
- Kjøllestad, B. (20120). Raudt føreslår «omvendt påbygg» for å rekruttere fagarbeidarar. *Oslo: Framtida.no, 22.09.2020.*
- Lov (2018). Lov om høyere yrkesfaglig utdanning (fagskoleloven). Hentet fra Lovdata: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2018-06-08-28>
- Lov (1998). Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova. Hentet frå Lovdata: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>
- Lov (1940). Lov om yrkesskoler for håndverk og industri, 1. mars 1940. Hentet fra Nasjonalbiblioteket: <https://www.nb.no/nbsok/nb/23fb607ee1fbdd1b666c932f19bcdd9f>

Markussen, E. (2019) *Karakterene fra tiende betyr (nesten) alt: Om gjennomføring, kompetanseoppnåelse og slutting i videregående opplæring gjennom fire år for unge som gikk ut av ungdomsskolen i Bergen våren 2014*. Oslo: Rapport 76. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning NIFU.

NOU 2014: 14. *Fagskolen – et attraktivt utdanningsvalg*. Oslo: Regjeringen

NOU 1988:28 (1988). *Med viten og vilje*. Oslo: Regjeringen

NRK (2021). *Kokkelærlingar får utdanninga forseinka: – Tenker på å slutte kvar dag*. Hentet fra: <https://www.nrk.no/vestland/kokkelaerlingar-far-store-foerseinkingar-i-utdanninga.-ei-gloymd-gruppe-1.15440234>

NTB (2020). *Yrkesfag mer populært enn studieforberedende*. Hentet 12.02.2021 fra: <https://www.aftenbladet.no/innenriks/i/1A55ko/yrkesfag-mer-populaert-enn-studieforberedende>

Pullin, A.S. & Stewart, G.B. (2006). Guidelines for systematic review in conservation and environmental management. *Conservation Biology*, 20(6), 1647–1656.

SSB (2021-a). *Videregående opplæring og annen videregående utdanning*. Hentet 13.04.2021 fra: <https://www.ssb.no/utdanning/statistikker/vgu>

SSB (2021-b). *Lærere i barnehage og skole*. Hentet 17.02.2021 fra: <https://www.ssb.no/utdannede>

SSB (2020). *Framskrivninger av arbeidsstyrken og sysselsettingen etter utdanning mot 2040*. Hentet 18.02.2021 fra: <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/framskrivninger-av-arbeidsstyrken-og-sysselsettingen-etter-utdanning-mot-2040>

Streitlien, Å. og Aakre, B. M. (2019). *Det store spranget. Utdannings- og yrkesvalg frå ungdomstrinn til videregående opplæring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Waalder, N. (2018). *Mastersyke er feilstilt diagnose*. Oslo: *Forskerforum*, 5.mars 2018

WorldSkills (2020). *Elever på yrkesfag sliter med å få praksisplass under pandemien*. Hentet 18.02.2021 fra: <https://www.worldskills.no/aktuelt/2021/elever-pa-yrkesfag-sliter-med-a-fa-praksisplass-under-pandemien/>